

PROBLEMATICA TRADUCERII UNOR NUME DE ANIMALE ÎN TRADIȚIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ*

DRD. CRISTINA-MARIANA CĂRĂBUȘ
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
cristinacarabus14@gmail.com

Résumé: Le travail se réfère aux aspects théoriques et pratiques de la traduction, particulièrement la traduction du lexique animalier dans quelques versions de la Bible roumaine. On aura en vue les problèmes de la traduction, comme: l'emprunt, le calque et, en effet, les notations marginales.

Mots-clés: la *Bible*, l'animal, la traduction, le calque, l'emprunt, la glose

1. Introducere

Traducerea textelor religioase în limba română a contribuit la crearea aspectului literar al limbii române vechi, prin îmbogățirea lexicală pe baza împrumutului și a calcului din limbile greacă și latină, prin filieră slavonă. Un domeniu predilect al cercetării limbii române îl constituie, astăzi, lexicologia biblică. Unul dintre sub-domeniile lexicului biblic este cel al numelor de animale, puțin și nesistematic cercetat în lucrările de specialitate¹. Ne propunem, în acest studiu, să prezentăm unele aspecte privind traducerea în limba română a numelor de animale. Pentru aceasta, vom valorifica:

a) ediții parțiale ale Bibliei: *Psaltirea Scheiană* (PS. SCH.), *Psaltirea slavo-română* a diaconului Coresi din 1577 (PS. SL.-ROM.), ambele având surse slavone, *Palia de la Orăștie*, 1582 (PO), având drept sursă principală textul maghiar al lui Gaspar Heltai (tipărit la Cluj, în 1551), iar ca sursă secundară o ediție a Vulgatei, *Noul Testament de la Bălgrad* (NTB 1648), având la bază izvoare latinești, grecești, slavonești, manuscrisele 45 și 4389, cuprinse în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum* (BB-MLD.), primul având ca sursă principală Septuaginta, apărută la Frankfurt (1597), iar al doilea utilizând, dimpotrivă, ediția slavonă de la Ostrog (1581) și ediția latină de la Anvers (probabil ediția din 1565);

* **Acknowledgements:** This work was supported by the European Social Fund in Romania, under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013 [proiect POSDRU/88/1.5/S/47646].

¹ Printre cei care au preocupări în acest domeniu îi putem aminti pe Eugen Munteanu, Alexandru Gafton, Vasile Arvinte, Niculina Iacob etc.

b) ediții integrale: *Biblia de la București* (BIBL. 1688), tradusă după Septuaginta de la Frankfurt, din 1597 (FRANKF.) și o ediție a acesteia tipărită la Veneția², în 1687 (SEPT.²), *Biblia lui Samuil Micu* (BIBL. 1795), tradusă după Septuaginta tipărită la Franeker, în 1709 (FRANEKER) și o ediție modernă a Bibliei Sinodale (BIBL. 1991)³. Pentru modelul latinesc am utilizat o ediție a Vulgatei (VULG.), apărută la Vatican, în 1922⁴.

2. Traducerea numelor de animale în tradiția biblică românească

Fiind un „proces de comunicare” (Wilss 1982: 59), scopul traducerii este acela de a reda conținutul informațional dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă. Barr (1979: 279) face distincție între: a) traducerea literală („literal translation”), pe care o definește ca „impression of the general purport or meaning of a text, without concerning itself too much for individuals details”, traducerea „word for word”, și b) traducerea liberă („free translation”), numită și „interpretativă”. Potrivit lui Nida (1964: 165-166), traducerea, ca știință, are o dimensiune formală („formal equivalence, translation basically source-oriented”) și una dinamică („dynamic equivalence toward the receptor response”). În cazul textelor biblice, ca tradiție, s-a impus principiul literalismului.

Wilss (1982: 97-103) clasifică procedeele de traducere în două mari categorii: a) traducere literală (substituție) și b) traducere non-literală. Procedeele traducerii literale sunt: *î m p r u m u t u l* (pe care-l definește ca fiind un transfer de lexeme sau expresii din limba-sursă în limba-țintă fără modificări semantice și formale), *calc ul* (definit ca un împrumut de sintagme analizate morfologic din limba-sursă), *traducerea cuvânt cu cuvânt* (adică înlocuirea structurilor sintactice dintr-o limbă-țintă cu cele din limba-sursă). Procedeele traducerii non-literale sunt: *transpunerea* (definită ca redarea unui element dintr-o limbă prin structuri sintactico-sintagmatice), *modularea* (schimbarea punctului de vedere), *echivalența* (înlocuirea unei situații dintr-o limbă-țintă cu una comparabilă din limba-sursă) și *adaptarea* (care constă într-o compensare textuală pentru diferențele socio-culturale dintre limba-sursă și limba-țintă).

Transferul din limba-sursă în limba receptoare se referă la trei tipuri de structuri: semantice, sintactice și retorice. Ceea ce ne interesează este structura semantică. Aceasta prezintă, după Nida (2004: 34), patru dificultăți: fragmentare și generalizare, categorii exprimate prin structuri diferite, lipsa unor trăsături în limba sursă și receptoare, precum și valori simbolice diferite legate de obiecte sau

² Ediția de la Veneția (1687) reproduce în mod fidel ediția apărută la Frankfurt (1597), principala sursă a Ms. 45. Din cauza lipsei unor cărți ale Bibliei, am utilizat și această ediție.

³ Aceasta reproduce textul ediției din 1982.

⁴ Textul se aseamănă cu *Biblia advetustissima exemplaria castigata...*, Antverpie, ex officina Christophori Plantini, 1565, una dintre sursele utilizate în traducerea Ms. 4389.

evenimente. Pentru prima dificultate, Nida (2004: 112-114) dă exemplul limbii chineze care folosește un singur echivalent pentru termenii englezești *big, large, fast, colossal*. În acest caz, engleza generalizează, iar chineza particularizează. Pentru al doilea tip de dificultate este luată ca exemplu exprimarea statutului social prin vocabular și sintaxă în japoneză și tailandeză. În cazul celei de-a treia dificultăți, aceea a lipsei unor corespondente în limba receptoare, se adaugă note explicative de subsol sau se utilizează un echivalent descriptiv și analitic, de exemplu „animal fioros asemănător unui câine” pentru *lup*. Ultimul tip de dificultate este exemplificat astfel: dragonul simbolizează primejdia și răul în cultura occidentală, iar în cea orientală el reprezintă simbolul prosperității și al norocului. Într-o traducere a *Bibliei* din Noua Guinee, de exemplu, oile și mieii nu sunt animale cunoscute și au conotație negativă. În schimb, porcul este considerat un animal sacru. Oile, în textele biblice, sunt considerate „animale curate”, iar porcii „animale necurate”. Există, așadar, unele diferențe între limbi și culturi atunci când se face referire la transferul sensurilor. Așadar, cuvintele nu trebuie separate de fenomenele culturale.

2.1. Împrumutul

Împurumut, în concepția lui Wilss (1982: 97), înseamnă un transfer de lexeme sau de îmbinări de lexeme dintr-o limbă-sursă, fără modificare formală sau semantică; cf. și Munteanu (2009: 49), care consideră că împrumutul lexical se referă la „transferul integral (adică, conținut și formă fonetică) al unei unități lexicale din limba-sursă în limba-țintă”.

Cuvântul *asidă* nu este atestat în dicționare, fiind însă un împrumut după FRANEKER *ἀσίδα* (cu sens de ‘cocostârc’, cf. glosarul BIBL. 1795). Termenul *aspidă* (MS. 45, MS. 4389, BIBL. 1688, BIBL. 1795; Deut. 32:33; Iov 20:14; Ps. 57:4, 90:13) este atestat în DA cu sensul de ‘viperă sau năpârcă (șarpe veninos de prin părțile Egiptului și ale Libiei, cu gâtul umflat)’, fiind un împrumut după FRANKF., FRANEKER *ἀσπίδων* (Deut. 32:33), *ἀσπίδα* (Ps. 90:13), *ἀσπίδος* (Iov. 20:13; Ps. 57:5), cu sensul de ‘aspic’ (BAILLY, s.v.).

Termenul *chitos* (BB, MS. 4389; Fac. 1:21; Iov. 3:8, 26:12), cu variantele sale *chit* (PO, BIBL. 1795 Gen. 1:21; BIBL. 1795, Iov 3:8, 26:12; NTB 1648, BIBL. 1688, BIBL. 1795, BIBL. 1991, Mat. 12:40) și *chitoasă* (MS. 45, Gen. 1:21), este un împrumut după SEPT.², FRANEKER *τὰ κῆτη* (Gen. 1:21), *τὸ κῆτος* (Iov 3:8, 26:12) *τοῦ κήτους* (Mat. 12:40), cu sensul de ‘monstre aquatique, tout animal énorme vivant dans l’eau (baleine, crocodile, hippotame etc.)’ (BAILLY, s.v.). În VULG., cuvântul apare cu două forme: *cete* (Gen. 1:21)/*ceti* (Mat. 12:40), cu sensul de ‘monstru marin, balenă’ (GUȚU, s.v.) și *leviathan* (Iov 3:8), formă preluată și de BIBL. 1991, *ibid.*, cu sensul de ‘monstru marin uriaș’, menționat în Vechiul Testament, simbol al forței răului (DLR, s.v.).

Un împrumut interesant este *hirogril* (BIBL. 1795, Deut. 14:7), cu formele *hirogrilion* (BIBL. 1795, Lev. 11:5) și *hirogrulion* (MS. 45, Lev. 11:5), după SEPT.², FRANEKER *χοιρογρύλλιον* < *χοῖρος*, -ου ‘petit cochon engraisé, porc’ și *γρυλίζω* ‘grogner, en parlant d’un porc’ (BAILLY, s.v.), VULG. *choerogryllus*, cu sensul de ‘arici’ (GUȚU, s.v.).

2.2. Calcul

În concepția lingviștilor, *calcul* este atât un mijloc intern, cât și unul extern de îmbogățire a vocabularului, fiind considerat, la fel ca împrumutul, un procedeu de traducere literală. Calcul lingvistic este „un împrumut indirect sau mascat”, prin care se imită modul de organizare a unui cuvânt străin (Hristea 1967: 507). Procedeu calchierii lexicale presupune, potrivit lui Munteanu (2009: 49), „transferul semantic din limba-sursă în limba-țintă, însoțit de refacerea cu mijloace morfologice proprii limbii-țintă a structurii termenului model din limba-sursă”. Hristea (1968: 151) a alcătuit o tipologie a calcului: lexical (semantic și de structură), gramatical (morfologic și sintactic), frazeologic (cu referire la unități frazeologice) și lexico-frazeologic. În cazul calcului, se impune să existe o „identitate de structură” între model și copie, în schimb în cazul traducerii, un cuvânt compus este transpus printr-o perifrază sau viceversa (Apreotesei 1980: 352).

În cazul nostru, un calc lexical este *ceale cu patru picioare* (BIBL. 1688, MS. 45 și MS. 4389, BIBL. 1795, Gen. 1:24; Lev. 18:23; Num. 35:3; Iov 12:7, 40:15; NTB 1648, Fapt. 11:6; Rom. 1:23), după termenul grecesc *τὰ τετράποδα* (SEPT.²), care are sensul ‘de quatre pieds, quadrupède’ (BAILLY), cuvânt compus din numeralul *τέτταρες*, -ες, -α ‘quatre’ și substantivul *πούς*, *ποδός* ‘pied’ (BAILLY). În celelalte ediții consultate, sintagma este redată printr-un singur lexiem: *dobitoace* (PO), *vite* (BIBL. 1991), *iumenta* (VULG.).

Un alt exemplu este transpunerea literală a unei specii de lăcuste, *cel ce să bate cu șerpăii/șărbăii* (MS. 45, MS. 4389, BIBL. 1688, BIBL. 1795, Lev. 11:22), după SEPT.² FRANEKER, *ὀφιομάχω* (cuvânt compus din subst. (*ὄ*) *ὄφις* ‘serpent’ și verbul *μάχομαι* ‘combattre, lutter’ (BAILLY, s.v.), în realitate o specie de șopârle. În VULG. avem tot un calc după greacă *ophiomachus*. În BIBL. 1991 este utilizat lexiemul *hargol*, o echivalare după ebr. *hargol* (Munteanu 2008: 111).

Un exemplu interesant, pe care îl putem socoti calc de structură parțial este *măgarotaur* (MS. 45, Isa. 13:22; 34:11, 14), cf. FRANKF., FRANEKER *ὄνοκένταυρος*, cuvânt compus din două substantive (*ὄ*) *ὄνος* ‘âne’ și *κένταυρος* ‘centaure’, un monstru jumătate om și jumătate cal (BAILLY, s.v.). VULG. folosește doi termeni diferiți: *sirenes* (Isa. 13:22) și *onocentauris* (Isa. 34:14). Acest exemplu este un calc parțial, întrucât este calchiată doar o parte a cuvântului, *măgar*, cealaltă parte, *taur*, fiind considerată împrumut din greacă.

2.3. Glosarea

G l o s a este definită ca „un simplu cuvânt sau o frază care are corespondent un alt cuvânt sau o altă frază într-o altă limbă sau într-un idiolect” (Lungu-Badea 2008: 73). De regulă, glosele au rolul de a se referi la cuvinte „intraductibile” sau la realități socio-culturale ale limbii-sursă (Lungu-Badea 2008: 102). Gafton (2005: 45) definește *glosa* ca fiind o traducere „nuanțatoare, lămuritoare, care ajustează sau completează” textul, deci „o formă perfecționată a textului în limba-țintă”. Glosele au rolul de a corecta și nuanța textul propriu-zis, oferind explicații diverse, care lămuresc cititorul. Există mai multe tipuri de glose: a) explicative (care sunt cerute de carențele traducerii, ele putând ține de traducător, de limbă, de conținut, de epocă, de context, de revizorul traducerii), b) complete și orientative, care completează textul din limba în care se traduce, fiind generate de nevoile traducătorului sau ale revizorului (Gafton 2005: 45-46).

Întrucât în textul biblic avem destule exemple de glose complete care încorporează sinonime, vom aborda, în mod restrâns, și problema sinonimelor. Fenomenul sinonimiei este apropiat de cel al polisemiei, cuvântul polisemantic făcând parte din diverse serii sinonimice. Seria sinonimică reprezintă o gupare de cuvinte „formement historiquement”, care prezintă „un caractère de système”. În orice serie sinonimică există un cuvânt care are sensul cel mai general al noțiunii reprezentate de întreaga serie sinonimică (Ceban 2002: 21). Se cuvine să precizăm că într-o serie sinonimică intră termeni care au componente comune.

Dintre notațiile marginale, discutate și clasificate de Gafton (2005: 196-268), putem aminti:

a) notații cu referire la forma textului (notarea, pe primul sau ultimul rând a paginii; indicații tipiconale care apar în coloană; trimiteri la izvoare: la alte cărți biblice sau la alte texte);

b) notații cu referire la conținutul textului (notarea, pe margine, a omisiunilor din text; notații cu privire la înlocuirea unor fragmente din text; notații cu privire la soluții de traducere; notații cu privire la explicații și echivalări; notații cu referire la serii sinonimice; notații cu privire la citate traduse din alte limbi (slavonă, latină, greacă); notații cu referire la completarea cu un plus de informație; notații referitoare la explicarea unui termen; notații cu privire la înlăturarea echivocului; glose care țin de aspectul literar în plin proces de dezvoltare; glose care fac conexiuni cu textul; glose care explicitează figuri de stil cu scopul de a evita un echivoc; glose cu privire la expresii idiomatice; glose cu valențe creative și expresive; glose cu caracter de neutralitate; glose cu privire la schimbările de limbă și de registru; glose explicative, care explică cititorului unii termeni necunoscuți, uneori sprijinindu-se pe formulele *ce să zice, să spună, să chiamă* etc., formule ce au valoarea ‘adică, cu alte cuvinte, înseamnă’; glose cu privire la sinonimele explicative; glose cu privire la situații în care apare un discurs paralel sau glose metadiscursive; glose cu privire la registrul comun și glose care dezambiguizează sensul unui context. Pornind de la această clasificare, precum și de la

situațiile pe care le-am identificat în edițiile biblice studiate, vom exemplifica anumite tipuri de glose referitoare atât la forma, cât și la conținutul textului.

Un prin exemplu de glosă explicativă îl găsim în NTB 1648 (Mat. 19:24): „mai lesni iaste *cămilei* pren urechia acului a treace”, glosat „Cămila să zice că-i funea corabii, iar în cest loc, să înțeleage *cămila*”. În PO (Ex. 12:5), cuvântul *miel* este glosat marginal prin „*Mielul* paștelor. *Mielul*, ce sămn mielulu, ne învață sfânt Pavel apostol la Corint, unde dzice: *mielul paștelor* noastre Hristos, cine drept noi se-au aldovănit”. În cele două exemple, se constată că procedeul glosării nu mai este o modalitate de echivalare, ci o explicație. În cel de-al doilea exemplu, se observă că glosa derivă din spusele „autorității citate”, adică din vorbele Sfântului Apostol Pavel, care face referire la sensul figurat al termenului Miel, acela de „Fiul lui Dumnezeu”.

Un exemplu de glosă explicativă cu ajutorul formulei „*adecă*” îl găsim în BIBL. 1795: „După jertva cea de dimineața, *adecă* într-acei chip să se facă, să se jertvească și al doilea miel, și să se toarne vin la el, cum s-au făcut și cel ce s-au jertvit dimineața” (Ex. 29:41) sau „De la om până la dobitoc, *adecă* și pre om și pre dobitoc” (Gen. 7:23). Prin formula „să înțeleage” este introdusă următoarea glosă explicativă: „Grece.: al vițelului, ci prin vițel *să înțeleage* al vacii” (Ex. 34:19). Această glosă se referă la formă, fiind o notație cu trimitere la textul grecesc. Printre glosele explicative ar trebui încadrată și următoarea glosă din MS. 45, 2 Paralip. 9:21: *thebim*, cuvânt considerat un împrumut din greacă, care în text apare sub forma de *păuni*.

Dintre glosele referitoare la formă, putem menționa în special notațiile cu trimitere, printre care: „fii de *berbeci*; aduceți Domnului slavă și cinste” (PS. SCH., Ps. 28:1), glosat: „în *Psaltirea* lui Coresi *berbecilorii*”; „Fierile și toate vitele, *șarpele* și pasări cu pene” (PS. SCH., Ps. 148:10) apare glosat: „în *Psaltirea* lui Coresi *vitele, gădinele și pasâr*”. Din cele două exemple citate se poate observa că în primul exemplu, nu există diferențe decât de caz, în timp ce, în al doilea exemplu, observăm înlocuirea termenului moștenit (*șarpele*) cu un termen împrumutat din slavă (*gădinele*), precum și omiterea cuvântului *fierile*. Alte exemple de glose cu trimitere întâlnim în Biblia lui Micu: „Jidov.: Când voiu treace eu astăzi prin toată turma ta, despărțeaste de acolo toată oița murgă și pestrîță și boboșe întră capre și va fi simbriia mea” (Gen. 30:32); cu trimitere la BIBL. 1688 și la o ediție rusească: „În cea veachie românească Biblie și cea rusească iaste: și-l va lăsa în pustie, și va aduce țapul preste sine fărădelegile în pământ umblat” (Lev. 16:10). Această ultimă glosă poate fi socotită și o glosă completivă, întrucât aduce o adăugare textului. În text avem „și-l va slobozi în pustie”, iar în glosă se completează cu secvența „și va aduce țapul preste sine fărădelegile în pământ umblat”. Un exemplu de glosă completivă apare în MS. 45, 2 Paralip. 32:29: „Și dobitoc de boi (1) întru mulțime, căci i-au dat lui Domnul marhă multă foarte”, glosat marginal, de altă mână, prin adăugarea secvenței, ce este marcată în text printr-o vrahie scrisă cu roșu: „(1) și de oi”; un alt exemplu de glosă completivă este cel de la Iov 1:3 (MS. 45): „Și era dobitoacele lui oi 7000, cămile 3000, părechi de boi 500, măgărițe (2) 500”, unde apare glosată marginal adăugirea:

„(2) păsătoare”; „și toată pasărea (3) după fealiu-ș” (MS. 45, Gen. 7:14) este glosat prin: „(3) „zburătoare”.

O glosă care marchează o omisiune din text se întâlnește în NTB 1648, Apoc. 9:13: „Și văzui și auzii un înger zburând (a) pre mijlocul ciului”, glosat marginal *viultur*. În NTB 1648 (Mat. 21:7) apare și o glosă care sugerează, se pare, o glumă: „Și adusă asina (b) și mânzul și pusă desupra lor veșmintele sale, și-L pusă spre iale”, glosat sub forma „(b) Tâlc: Hristos n-au șezut pe amândoa, numai pre mânzu, cum arată ceialalți evangheliști; că feace pomeană Sfânta Evanghelie de amândoa, iară într-un loc au fost”.

Ca tip de glosă sinonimică amintim: *zmeul* (PS. SL.-ROM., Ps. 57:4 și 103:26) este glosat prin sinonimul *șarpelui*; termenul *șarpe* (MS. 45, Ex. 7:9) este glosat, pe margine, prin *bălan*; *aspida* este glosată prin *vasilisca* (PS. SL.-ROM., Ps. 90:13), prin analogie cu termenul *vasilisc*, care apare în text sub forma: „Spre aspidă și *vasilisc* calce”. În BIBL. 1795 putem evidenția alte exemple de glose sinonimice: „*Buba* într-unele locuri o chiiamă *bogză*” (Lev. 11:15), „*Heretul* unii îl chiiamă *corlă*” (Lev. 11:17), „*Stârcul* tot unul iaste cu *cocostârcul*” (Lev. 11:17); *colunul*, glosat prin *asin sălbatec* (Iov 18:5); *hirogrulionul*, glosat prin *ariciul*, *ghiganul* (MS. 45, Lev. 11:5). Un alt exemplu de glosă este înlocuirea sintagmei (*ca*) *un-corn* prin cuvântul *inorog* (PS. SL.-ROM. 91:10), a sintagmei *întru patru picioare* prin cuvântul *dobitoc* (MS. 45, Lev. 20:15), a sintagmei *ceale ce să târâsc pre pământ* (MS. 4389, Lev. 11:29) prin cuvântul *jigăni*. În MS. 4389, Ex. 8:16, 17, întâlnim și fenomenul invers: cuvântul *mușite* este glosat prin sintagma *păduchi de lemn*; *porfirioni* (MS. 4389, Lev. 11:18) este glosat prin sintagma *pasărea soarelui*. Ultimul exemplu constituie atât o glosă explicativă (întrucât explică sintagma printr-un termen, cât și o glosă sinonimică (deoarece oferă un echivalent aproximativ al cuvântului printr-o sintagmă).

O glosă care marchează o substituție a substantivului *ori* prin *mie*, considerată și o glosă cu trimitere la textul grecesc, se regăsește în exemplul: „și mi-ai schimbat simbria de zeace *or*” glosat: „Grece.: Și mi-ai schimbat simbria cu zeace *mie*” (BIBL. 1795, Gen. 31:41). Menționăm că și în textele BIBL. 1688, MS. 45 și MS. 4389, Gen. 31:41, apare „simbria cu 10 *cârlani*”, *cârlan* fiind sinonim cu *mie*. În schimb, în PO, apare, ca și în BIBL. 1795, „simbria mea de zeace *ori* ai schimbat”.

În textele biblice am întâlnit și o serie de glose care au rolul de a modifica forma cuvântului: a) pluralul devine singular: „limba *câinelui*”, în text „limbile *câinilor*” (PS. SL. ROM, Ps. 67:25); „flămânzi-va ca un *câine*”, în text „flămânzesc ca *câinii*” (PS. SL.-ROM., Ps. 58:7, 17); b) masculinul devine feminin: *măgariul*, glosat pe margine prin *măgăreața* (MS. 4389, Num. 22:23); c) femininul devine masculin: *vaci*, glosat pe margine prin *boi* (MS. 45, Lev. 16:3); d) forma substantivală devine formă adjectivală: *câinești*, în text „muștele *câinilor*” (PS. SL.-ROM., Ps. 77:50).

O altă glosă, întâlnită la Coresi, vizează înlăturarea unui procedeu artistic, cum este cel al inversiunii, cu scopul de a respecta ordinea cuvintelor din limba română: *de noapte corb*, glosat *corb de noapte*, sintagmă calchiată din limba greacă *νοκτικόραξ*, pierzându-se astfel efectul stilistic al textului.

3. Concluzii

În concluzie, orice traducere pornește de la premisa de a transmite fidel mesajul dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă. Ea implică o interpretare, un transfer, dar și o reformulare. Calcul și împrumutul lexical sunt procedee de traducere, care contribuie la îmbogățirea limbii-țintă cu noi semnificații de ordin lexical, gramatical, sintactic sau stilistic. Cele două procedee identificate reprezintă rezultatul interferențelor dintre cele două limbi aflate în contact.

Glosele marginale și traducerea sunt catalogate ca activități educative și creatoare, prin care se realizează contactul dintre limba-sursă și limba-țintă. Prin intermediul acestui contact, limba își definește forma și conținutul. Interesante, în acest sens, ni s-au părut cele câteva împrumuturi (*asidă, aspidă, chitos, hirogrilion*) și calcuri (*ceale cu patru picioare, cel ce să bate cu șărpă, măgarotaur*) analizate. Prin compararea textelor din secolele XVI-XX, s-a putut vedea cum s-a dezvoltat transferul numelor de animale de la o ediție la alta, trecându-se de la urmarea fidelă a textelor (traducere literală) la crearea unor noi procedee de expresivitate (traducere interpretativă).

Bibliografie

A. Surse și dicționare

- BAILLY = A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, 1996.
- BIBL. 1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688, în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești, retipărită sub îngrijirea editorială a lui Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, vol. I (2001), vol. II (2002).
- BB-MLD. = *Biblia de la București (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis*, Iași, 1988 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); Pars II, *Exodus*, Iași, 1991 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); Pars III, *Leviticus*, Iași, 1993 (autorii volumului: Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Eugen Munteanu); Pars IV, *Numeri*, Iași, 1994 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ion Florea, Elsa Lüder, Paul Miron); Pars V, *Deuteronomium*, Iași, 1997 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Eugenia Dima, Elsa Lüder, Paul Miron, Petru Zugun); Pars VI, *Iosue, Indicum, Ruth*, Iași, 2004 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Ileana Campan, Eugenia Dima, Doina Grecu, Gabriela Haja, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron, Mioara Săcrier Dragomir, Stela Toma. Consultant științific: N. A. Ursu); Pars VII, *Regum I, II*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2008 (autori: Alexandru

- Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Ion Florea, Elsa Lüder, Paul Miron); Pars XI, *Liber Psalmorum*, Iași, 2001 (autorii volumului: Al. Andriescu, Eugenia Dima, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron. Consultant științific: N. A. Ursu).
- BIBL. 1795 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao*, Blaj, 1795. [*Biblia de la Blaj*, Ediție Jubiliară, Roma, 2000].
- BIBL. 1991 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
- MS. 45 = Manuscrisul 45, Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45 [consultat în BB-MLD].
- MS. 4389 = Manuscrisul 4389, Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389 [consultat în BB-MLD].
- NTB 1648 = *Noul Testament sau împăcarea au Leagea Noao a lui Isus Hristos, Domnului nostru*, sub îngrijirea mitropolitului Simion Ștefan, Bălgrad, 1648 [reeditat, sub auspiciile Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de la Alba Iulia, 1988].
- PO = *Palia de la Orăștie 1581-1582*, vol. I, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton, Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași 2005; vol. II, Studii de Alexandru Gafton și Vasile Arvinte, Indice de Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007.
- PS. SCH. = *Psaltirea Șcheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, edițiune critică de I.- A. Candrea, Atelierele Grafice Socec & Co., București, 1916.
- PS. SL.-ROM. = Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei Române, București, 1976.
- FRANKF. = *Τῆς Θείας Γραφῆς Παλαιάς Δηλαδῆ καὶ Νέας Διαθήκης ἀπάντα. Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustra, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.*
- FRANEKER = *Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα. Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum, Secundum Exemplar Vaticanum Roma editum [...], summa cura edidit Lambertus Bos, Franeker, 1709.*
- SEPT.² = *Ἡ Θεία Γραφή δηλαδῆ Παλαιάς καὶ Νέας Διαθήκης ἀπάντα. Divina Scriptura nempe Veteris ac Novi Testamenti Omnia [...], Veneția, 1687.*
- VULG. = *Bibliborum Sacrorum juxta Vulgatam clementinam nova editio [...], curavit Aloisius Grammatica, Typis polyglotis Vaticanis, 1929.*

B. Literatură de specialitate

- Apreotesei 1980: Cezar Apreotesei, *Unele probleme ale calcului lingvistic*, în „Studii și cercetări lingvistice”, București, XXXI (1980), nr. 4, p. 346-352.
- Barr 1979: James Barr, *The Typology of Literalism in ancient biblical translations*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1979.
- Catford 1965: J. C. Catford, *An Essay in Applied Linguistics*, Oxford University Press, Oxford, 1965.
- Ceban 2002: Tamara Ceban, *Synonymie et traduction*, Editura Fundației România de mâine, București, 2002.
- Deroy 1956: Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Société d'Édition «Les Belles Lettres», Paris, 1956 (VIe édition).
- Gafton 2005: Alexandru Gafton, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.
- Hristea 1967: Theodor Hristea, *Tipuri de calc lingvistic*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVIII (1967), nr. 5, p. 477-598.
- Hristea, 1968: Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București, 1968.
- Lungu-Badea 2007: Georgiana Lungu-Badea, *Scurtă istorie a traducerii. Repere traductologice*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2007.
- Lungu-Badea 2008: Georgiana Lungu-Badea, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, cu o prefață (la ediția I) de Georgeta Ciobanu, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2008.
- Marouzeau 1951: J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique français, allemand, anglais, italien*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1951.
- Munteanu 2008: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Munteanu 2009: Eugen Munteanu, *Lexicalizarea în limba română a conceptelor de origine biblică*, în „Prelegeri academice”, vol. VII, Editura Academiei Române, București, 2009, p. 47-60.
- Nida 1964: Eugene A. Nida, *Toward a Science of Translation with special Reference to Principles and Procedures involved in Bible Translating*, E. J. Brill, Leiden, 1964.
- Nida 2004: Eugene A. Nida, *Traducerea sensurilor. Traducere: posibilă și imposibilă*, studiu introductiv, interviu, traducere și note de Rodica Dimitriu, Institutul European, Iași, 2004.
- Rizescu 1958: I. Rizescu, *Contribuții la studiul calcului lingvistic*, Editura Academiei Române, București, 1958.
- Wilss 1982: Wolfram Wilss, *The Science of Translation. Problems and Methods*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1982.